

نقش ایمان در تحقق همدلی دولت و ملت و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی*

□ محمود اصغری^۱

چکیده

پژوهش حاضر در صدد تبیین «نقش ایمان در تحقق همدلی دولت و ملت و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی» است؛ تا از این طریق گامی هر چند کوتاه در جهت تحقق برخی از ابعاد اقتصاد مقاومتی و عوامل تأثیرگذار بر آن و گفتمان‌سازی آن به ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی که در بند بیست و یکم ابلاغیه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی آمده بردارد.

آنچه مسلم است دین و ایمان به واسطه رابطه قلبی که بین انسان‌ها ایجاد می‌کند، نوعی همدلی و همبستگی را در بین آنها به ارمغان می‌آورد. نقش اجتماعی دین و ایمان در همدلی و هم‌اندیشی و انسجام اجتماعی انسان‌ها ظهور و بروز دارد، زیرا ارزش‌هایی که زیربنای الزامات اجتماعی هستند، در بین دینداران مشترک‌اند. از جمله این ارزش‌ها همدلی و انسجام اجتماعی در بین دولت و ملت است که از یک سو لازمه زندگی مؤمنانه همدلی و هم‌سویی در زندگی اجتماعی و نظام دینی است که به بیان قرآن کریم:

مؤمنان حقیقی کسانی هستند که به وحدانیت خدا و رسالت پیامبر ﷺ اعتقاد قلبی دارند و چون با او بر سر امری از امور عمومی اجتماع و اتفاق کنند، استوار خواهند ماند (نور/۶۲). از دیگر سو به برکت این همدلی و انسجام اجتماعی است که می‌توان تغییر و تحولات اقتصادی اجتماعی را به وجود آورد که از جمله این تحولات تغییر و تحول در سیستم اقتصادی کشور در جهت رسیدن به اقتصاد مقاومتی است.

پژوهش حاضر با به کارگیری روش توصیفی و تحلیل محتوی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به بررسی این مسأله پرداخته است. واژگان کلیدی: ایمان، همدلی، اقتصاد مقاومتی.

مقدمه

برای ایجاد همدلی در میان هر قشر و جامعه‌ای، نیاز به عوامل و حلقه‌های اتصالی است که اعضای یک جامعه را به هم پیوند دهد.

دین و ایمان همواره به عنوان نیرومندترین عامل همدلی و همبستگی در ابعاد گوناگون روابط اجتماعی بوده است و باورهای مذهبی، تداوم نظام اجتماعی را از طریق معنابخشی به حیات جمعی و قاعده‌مندسازی مناسبات گروهی، تضمین کرده‌اند.

تجربه انقلاب اسلامی به مثابه انقلابی دینی و مردمی، خود بهترین گواه بر نقش بی‌بدیل دین در تحکیم و تثبیت روابط اجتماعی میان انسان‌ها و تضعیف و یا زایل نمودن تنش‌ها، اصطکاک‌ها و تعارض‌هایی است که نظم اجتماعی را به چالش می‌کشند.

این موضوع که تحولات اساسی و انجام کارهای بنیادی در نظام اجتماعی و اقتصادی جز با تکیه بر ایمان و حضور آگاهانه مردم امکان‌پذیر نیستند؛ امری روشن و آشکار است. لذا غلبه بر مشکل اقتصادی و حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی، مانند دفاع مقدس، جهاد سازندگی، رفع بحران‌های سیاسی مثل گروهک‌ها و انواع فتنه‌ها و غلبه بر مشکلات فرهنگی چیزی فراتر از توان حاکمیت و مسئولین ارشد نظام است. از این رو، همدلی و همکاری اجتماعی در

جهت تلاش برای دستیابی به مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از اقتصاد دانش‌بنیان گرفته تا رفع موانع تولید و خودکفایی در محصولات استراتژیک، تا اصلاح الگوی مصرف و مدیریت واردات، و مبارزه با مفاسد اقتصادی و به میدان آوردن سرمایه و مدیریت انسانی جز در سایه همدلی دولت و ملت میسر نبوده و نیست و به تعبیر رهبری:

در کشور، در موضوع اقتصاد مقاومتی هم‌زبانی وجود دارد، اما باید همدلی هم به وجود آید و از بُنِ دندان به اقتصاد مقاومتی باور پیدا کنیم (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۳/۶).

فرض ما در این مقاله بر این است که با بهره‌گیری از ایمان و باورهای دینی مردم می‌توان عنصر همدلی و انسجام اجتماعی را برانگیخت و در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی به کار گرفت. این نوشتار در دو بخش به تبیین این موضوع خواهد پرداخت.

تحقیق

کتاب یا مقاله‌ای که به طور مستقیم به موضوع مورد بحث پرداخته باشد تاکنون نویسنده به آنها دست نیافته است؛ ولی برخی از مقالاتی که به جزئی از عنوان موضوع، مانند همدلی دولت و ملت و اقتصاد مقاومتی جداگانه پرداخته‌اند و به نوعی مرتبط با این موضوع هستند عبارتند از:

الف - مقالاتی که در زمینه همدلی به رشته تحریر درآمده‌اند.

۱. گل پرور، محسن (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «نقش نگرش به رفاه اجتماعی در رابطه همدلی و گرایش اجتماعی با عدالت اجتماعی» نتایج تحقیق را این گونه بیان می‌کنند:

یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که توسعه رفاهی فقط برای رویکرد برابری به عدالت اجتماعی و جمعیت تحت پوشش رفاه نیز فقط نقش میانجی را با گرایش اجتماعی ایفا می‌کنند. اما برای رویکرد انصاف و رابطه‌اش با همدلی

نگرش به خدمات رفاهی (بیمه‌ای، امدادی و حمایتی) و سیاست‌های رفاهی، نیز فقط در رابطه بین رویکرد نیاز به عدالت اجتماعی با همدلی و گرایش اجتماعی نقش میانجی را بازی می‌کنند.

۲. مشفق، بهاره (۱۳۷۸) در مقاله «رابطه عدالت اجتماعی با همدلی و همبستگی مردم در جامعه» به این نتیجه می‌رسد که بین برقراری عدالت در جامعه و رابطه همدلانه آنان ارتباط برقرار است به گونه‌ای که برقراری عدالت در جامعه سبب ایجاد روابط همدلانه آنان با نظام خواهد شد.

۳. آزاد، تقی (۱۳۸۰) در مقاله «همدلی و روابط بین فرهنگی» ضمن اشاره به بحران موجود بر سر راه انسان اجتماعی معاصر، به راه حل همدلی اجتماعی می‌پردازد و چهار اصل را که برای رسیدن به همدلی مورد نیاز است را برمی‌شمارد.

۴. ادیبی، مهدی؛ ربانی، رسول؛ احمدی، سیروس؛ کلانتری، صمد (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی بی‌تفاوتی و نوع‌دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن» به این نتیجه می‌رسد که یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد با افزایش همدلی، افزایش مسئولیت‌پذیری و کاهش تحلیل هزینه پاداش مادی در بین شهروندان می‌توان نوع‌دوستی را افزایش و بی‌تفاوتی را کاهش داد.

ب - مقالاتی که پیرامون اقتصاد مقاومتی به تحقیق و پژوهش پرداخته‌اند.

۱. طهماسبی، آذر و بلداجی، اصغر (۱۳۹۲) در مقاله «جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام» با بیان این که جهاد اقتصادی یکی از مصادیق مهم حماسه اقتصادی می‌باشد و تأثیر آن در پیشرفت اقتصادی بسیار حائز اهمیت است، به این نتیجه می‌رسند که اهمیت جهاد اقتصادی تا آنجاست که در کلام اهل بیت علیهم‌السلام برتر از جهاد با دشمنان در میدان‌های جنگ معرفی شده است و این مهم ناشی از اهمیت استقلال اقتصادی در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان در سطح خرد و استقلال اقتصادی جامعه در سطح کلان

می‌باشد.

۲. اصغری، محمود (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «تربیت دینی و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی» با بیان این که بین تربیت دینی و اقتصاد مقاومتی رابطه معناداری وجود دارد، زیرا تربیت دینی در بعد اقتصادی در واقع همان مهارت‌آموزی و به کارگیری آن در بهره‌وری بهینه از منابع و ارتقاء بهره‌وری است، در این باره سخن گفته است.

۳. امامی، محمد (۱۳۹۲) در مقاله «استفاده بهینه در آموزه‌های اسلامی و نقش آن در اقتصاد مقاومتی» به این نتیجه می‌رسد که استفاده بهینه از اموال و امکانات از عوامل مهم تأثیرگذار بر اقتصاد جامعه است که بدون توجه جدی به این مقوله نمی‌توان تحول در اقتصاد ایجاد کرد. این عامل نیز به نوبه خود متأثر از فاکتورهای دیگری است که در آیات و روایات بر آن تأکید شده است.

۴. فشاری، مجید و پورغفار، جواد (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، ضمن تعریف اقتصاد مقاومتی و بیان شاخص‌ها و مؤلفه‌های آن، به ارائه راه کارهای مناسب برای ترویج اقتصاد مقاومتی و راه حل مقابله با تحریم‌ها و همچنین تقویت توان و ظرفیت تولید داخلی می‌پردازند.

۵. سیف، الله مراد (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «مقدمه‌ای بر نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران» به بررسی این سؤال پرداخته است که سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده مشتمل بر کدام اهداف کلان و موضوعی بوده و ارتباط این اهداف در قالب یک نقشه راه چگونه است. نتایج نشان داده که سه سطح کلان در پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی، شامل سطح زیرین یا توانمندسازی درونی و سطح میانی یا پایدارسازی ذاتی و سطح زیرین یا الهام‌بخشی جهان، به ترتیب در این ابلاغیه مورد تأکید قرار گرفته است.

بخش اول: تعریف مفاهیم

تعریف ایمان

ایمان به اتفاق اهل لغت به معنای تصدیق کردن است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ص ۴۰؛ ابن فارس، ۱۴۰۴ق؛ ج ۱، صص ۱۳۳-۱۳۵؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱، صص ۱۶۳-۱۶۴).

تعاریف گوناگونی برای ایمان بیان شده است. مرحوم طباطبایی رحمته الله در *المیزان* ایمان را اذعان و تصدیق به چیزی با التزام به لوازم آن دانسته است (طباطبایی، ۱۳۴۵، ج ۹، ص ۴۹۱ و ج ۱۵، ص ۶۰).

همین معنا را می‌توان از آیه شریفه ﴿ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لِأَنفَرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ (بقره/۲۸۵)؛ پیامبر به آنچه از سوی پروردگارش بر او نازل شده، ایمان آورده است؛ (و او، به تمام سخنان خود، کاملاً مؤمن است) و همه مؤمنان (نیز)، به خدا و فرشتگان او و کتاب‌ها و فرستادگانش، ایمان آورده‌اند؛ (و می‌گویند: «ما در میان هیچ یک از پیامبران او، فرق نمی‌گذاریم (و به همه ایمان داریم)». و (مؤمنان) گفتند: «ما شنیدیم و اطاعت کردیم. پروردگارا! (انتظار) آمرزش تو را (داریم)؛ و بازگشت (ما) به سوی تو می‌باشد، استفاده نمود.

در آیه شریفه همان گونه که دیده می‌شود از ایمان به خدا، فرشتگان، کتاب آسمانی و پیامبران سخن به میان آمده؛ اما روح همه آنها به ایمان به خدا بازمی‌گردد. بنابراین ایمان ضرورتی اعتقادی است که رابطه شناختی و معرفتی ما را از جهت باورها و شیوه رفتاری ما را از جهت اعمال با خدا تنظیم می‌کند.

معنای همدلی

همدلی در لغت برای نشان دادن یکی از ابعاد آگاهی به کار برده می‌شود؛ با این هدف که در هر رابطه انسان‌ها بتوانند در شناخت مسائل یکدیگر به دور از انتظارات بی‌پایه و توقعات نامحدود آگاه و توانا باشند (ساروخانی، ۱۳۷۸، ص ۹).

بنابراین، همدلی را می‌توانیم توانایی درک فرد مقابل به همان اندازه که او خود را درک می‌کند تعریف کنیم.

بر مبنای چنین تعریفی از همدلی است که مقام معظم رهبری علیه السلام، همکاری، همدلی و صمیمیت دوسویة دولت و ملت را مصداق واقعی آن دانسته و می‌فرماید:

دولت، کارگزار ملت، و ملت کارفرمای دولت است، و هر چه همکاری دولت و ملت بیشتر باشد، کارها بهتر پیش خواهد رفت، بنابراین هم دولت باید واقعاً ملت را قبول داشته باشد و ارزش، اهمیت و توانایی‌های مردم را به درستی بپذیرد، و هم ملت باید به معنای واقعی کلمه به دولت اعتماد کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۱/۱).

مفهوم اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی، همچنان که از نام آن پیداست، اقتصادی است که در پی آسیب‌زدایی و ترمیم ساختارهای اقتصادی موجود از طریق ایجاد نهادهای اقتصادی با رویکرد انقلابی و جهادی است. مهم‌ترین مؤلفه اصلی این اقتصاد، تداوم رشد اقتصادی در شرایط فشارهای بیرونی است و به بیان مقام معظم رهبری علیه السلام اقتصاد مقاومتی «یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۵/۱۶).

تعاریف دیگری که صاحب‌نظران در رابطه با معنا و مفهوم اقتصاد مقاومتی

بیان نموده‌اند به نوعی شرح و توضیح و تبیین کلام رهبری است. نمونه‌هایی از آن تعاریف به قرار ذیل هستند.

کامفیروزی، محمد حسن؛ بنیادی نائین علی و موسوی لقمان (۱۳۹۲): اقتصاد مقاومتی یک افزونه (نه لزوماً نظام) اقتصادی بومی است که مبتنی بر علم، عقلانیت، اراده عمومی و معارف ناب اسلامی است. این افزونه به منظور افزایش ثروت عمومی، پدید ساختن عدالت اقتصادی و رفع شکاف بین طبقه‌های اجتماعی، افزایش رفاه عمومی و ریشه کن کردن فقر و در جهت رسیدن به نظام اقتصاد اسلامی که قابلیت پیاده‌سازی در تمدن بزرگ اسلامی را دارد به کار می‌رود.

معلمی، سید مهدی (۱۳۹۰): اقتصاد مقاومتی یک الگوی اسلامی است که کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی را تعیین می‌کند، به گونه‌ای که از سویی ناظر به اوضاع داخلی کشور و پوشش نقاط ضعف است و از سویی دیگر با اتکا به نقاط قوت اقتصاد داخلی حقوق پایمال شده ملت را از کشورهای متجاوز استیفا می‌کند.

بخش دوم: عوامل همدلی در آموزه‌های دینی

عوامل همدلی را می‌توان در دو بخش عوامل درونی و عوامل بیرونی مورد بحث قرار داد.

الف - عوامل درونی

عقاید و باورها

ریشه‌های همدلی را می‌توان در عقاید، بینش‌ها و نگرش‌ها جست و جو کرد. در آموزه‌های دینی بر نقش دین و ایمان در تحقق همدلی و همبستگی تأکید فراوانی شده است. به عنوان مثال علی علیه السلام در کلمات خویش مهم‌ترین مبانی

همدلی را دین اسلام و قرآن می‌داند؛ آنجا که می‌فرماید: «أَمَا دِينٌ يَجْمَعُكُمْ» (دستی، ۱۳۷۹، ص ۹۲)؛ آیا دینی نیست که شما را به گرد خود جمع کند و محور اتحاد و همدلی تان شود؟

آنگاه حضرت باورها و ایمان به خدا را به عنوان اصلی‌ترین مبنای دین، رمز همدلی و همبستگی دانسته و اعلام می‌دارد که چرا عده‌ای با هم اختلاف دارند؛ در حالی که: «إِلَهُهُمْ وَاحِدٌ وَ نَبِيُّهُمْ وَاحِدٌ وَ كِتَابُهُمْ وَاحِدٌ أَمْ أَمْرَهُمُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بِالْاِخْتِلَافِ فَطَاعُوهُ أَمْ نَهَاهُمْ عَنْهُ فَعَصَوْهُ أَمْ أَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ دِينًا نَاقِصًا فَاسْتَعَانَ بِهِمْ عَلَى إِتْمَامِهِ أَمْ كَانُوا شُرَكَاءَ لَهُ فَلَهُمْ أَنْ يُقُولُوا وَ عَلَيْهِ أَنْ يَرْضَى أَمْ أَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ دِينًا تَامًا فَقَصَرَ الرَّسُولُ عَلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَبْلِيغِهِ وَ أَدَائِهِ وَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ يَقُولُ ﴿مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾» (دستی، ۱۳۷۹، ص ۶۲)؛ خدایشان یکی، پیامبرشان یکی و کتابشان یکی است. آیا خدای سبحان آنها را به اختلاف امر فرمود که اطاعت کردند؟ یا آنها را از اختلاف پرهیز داد و معصیت خدا کردند؟ یا خدای سبحان دین ناقصی فرستاد و در تکمیل آن از آنها استمداد طلبید؟ یا آنها (برخی دانشمندان) شرکای خدایند که هر چه بخواهند، در احکام دین بگویند و خدا رضایت دهد؟ یا خدای سبحان دین کاملی فرستاد، پس پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ابلاغ آن کوتاهی ورزید؛ در حالی که خدای سبحان می‌گوید: «ما در قرآن چیزی را فروگذار نکردیم». بنابراین به نظر می‌رسد که اگر همدلی ریشه در بینش‌ها و باورها داشته باشد، مؤثرتر، پایدارتر و واقعی‌تر است. بدین جهت است که ایمان، کلید دست‌یابی به نیروی درون دانسته شده است؛ نیرویی که در اثر شناخت و گرایش (مصباح یزدی، ۱۳۸۲، ص ۲۰۰) نسبت به یک مقصد و هدف برانگیخته شده و می‌جوشد، و هر چه این مقصود و مطلوب بزرگ‌تر و با عظمت‌تر باشد، نیرویی که در درون انسان پدید می‌آید، بزرگ‌تر خواهد بود، تا جایی که مراتب بالای ایمان که یقین است و بر معرفت عمیق و گرایش شدید استوار است، می‌تواند معجزه بیافریند.

امام صادق علیه السلام در رابطه با برکات یقین می فرماید: «الْبَقِيْنُ يُوَصِّلُ الْعَبْدَ إِلَى كُلِّ حَالٍ سَنِيٍّ وَ مَقَامٍ عَجِيْبٍ كَذَلِكَ أَخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله عَنْ عَظْمِ شَأْنِ الْبَقِيْنِ حِيْنَ ذَكَرَ عِنْدَهُ أَنَّ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ كَانَ يَمْشِي عَلَى الْمَاءِ فَقَالَ لَوْ زَادَ يَقِيْنُهُ لَمْ شَى فِي الْهَوَاءِ» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۶۷، ص ۱۷۹)؛ یقین گوهر گران بهایی است که انسان را به مراتب بلند و مقامات رفیع و شگفت آور می رساند و این گفتار رسول خدا صلى الله عليه وآله است که از عظمت و ارزش یقین خبر داد، هنگامی که نام عیسی بن مریم علیها السلام برده شد و گفته شد که آن حضرت بر روی آب راه می رفت، فرمودند: اگر یقین عیسی بن مریم علیها السلام بیشتر بود می توانست در هوا حرکت کند.

آثار و نتایج ایمان در بعد اجتماعی

در مورد آثار و نتایج ایمان، آنچه تاکنون بیشتر مورد توجه قرار گرفته و از منظر اجتماعی حائز اهمیت گشته، ابعاد آخرت گروانه ایمان است و جنبه های دنیایی و البته معنوی و تمدن ساز آن مورد بی مهری قرار گرفته است؛ و در واقع می توان گفت به نوعی تحریف و کاهش معنا مبتلا گشته است. برای نمونه در تبیین رابطه ایمان و عمل به صدقه، نماز و کمک به دیگران و نظایر آن بسنده شده است (آذربایجانی، ۱۳۸۵، ص ۲۹). در طرف مقابل، برای بی ایمانی، صرفاً نتیجه «گناه و غرور و ریا و عجب و تکبر و...» معرفی شده است (آملی جوادی، ۱۳۷۸، ص ۲۳۴).

در حالی که اولین ثمره و میوه ایمان که تقواست، هم در امور دنیوی و هم در امور اخروی ظهور و بروز دارد، بلکه ظهور و بروز آن در دنیا امری حتمی و قطعی است، به بیان آیه شریفه «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (اعراف/۹۶)؛ و اگر اهل شهرها ایمان آورده و تقوا پیشه می کردند، برکاتی از آسمان و زمین به رویشان می گشودیم، ولی آنها تکذیب کردند، پس ما نیز ایشان

را به سزای آنچه می‌کردند گرفتار ساختیم. بر همین اساس است که مقام معظم رهبری علیه السلام در تبیین مفهوم و کارکرد تقوا می‌فرمایند:

﴿۱۳﴾

«تقوا در واقع یک جوشنی است، یک زرهی است بر تن انسان باتقوا که او را از آسیب تیرهای زهر آگین و ضربه‌های مهلک معنوی محفوظ و مصون می‌دارد. البته فقط هم مسائل معنوی نیست. ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ (طلاق/۲-۳)؛ و هر کس تقوای الهی پیشه کند، خداوند راه نجاتی برای او فراهم می‌کند، و او را از جایی که گمان ندارد روزی می‌دهد. در امور دنیوی هم تقوا تأثیرات بسیار مهمی دارد، این تقوای شخصی است. عین همین مسأله در مورد یک جامعه و یک کشور قابل طرح است. تقوای یک کشور چیست؟ تقوای یک جامعه چیست؟ یک جامعه، به خصوص اگر مثل جامعه نظام جمهوری اسلامی آرمان‌های والا و بلندی داشته باشد، مورد تهاجم است؛ مورد هجوم تیرهای زهر آگین است؛ این هم تقوا لازم دارد. تقوای جامعه چیست؟ در بخش‌های مختلف تقوای اجتماعی را می‌توان تعریف کرد؛ در بخش اقتصاد، تقوای جامعه عبارت است از اقتصاد مقاومتی. اگر در مورد اقتصاد می‌خواهیم در مقابل تکانه‌های ناشی از حوادث جهانی یا در مقابل تیرهای زهر آگین سیاست‌های معارض جهانی آسیب نبینیم، ناچاریم به اقتصاد مقاومتی رو کنیم. اقتصاد مقاومتی عامل استحکام است در مقابل آن کسانی و آن قدرت‌هایی که از همه ظرفیت اقتصادی و سیاسی و رسانه‌ای و امنیتی خودشان دارند استفاده می‌کنند برای این که به این ملت و این کشور و این نظام ضربه وارد کنند. یکی از راه‌هایی که فعلاً پیدا کردند عبارت است از رخنه از راه اقتصاد. این هشدار را ما سال‌هاست مطرح کردیم و گفتیم؛ مسؤولین هم هر کدام به فراخور توانایی‌های خودشان تلاش‌های خوبی کردند، لکن ما باید با همه توان، با همه ظرفیت موضوع اقتصاد مقاومتی را در داخل دنبال کنیم؛ این می‌شود تقوای اجتماعی ما در زمینه مسأله اقتصادی (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۴/۲).

نقش تقوا در ایجاد همدلی و همبستگی

تقوا و پرهیزگاری، به عنوان یکی از عوامل مهم همدلی و همبستگی در جامعه انسانی، مورد توجه قرآن کریم قرار گرفته است. اگر در همه جا عدالت، تقوا، محبت، تعاون، ایثار، حرمت، همدلی و... حکم فرما باشد، اختلاف، نزاع و درگیری یا به طور کلی از بین می‌رود و یا بسیار اندک خواهد بود. اگر ظلم، تجاوز به حریم و حرمت دیگران، بی‌عدالتی و بی‌تقوایی در جامعه حاکم باشد، یقیناً درگیری و اختلاف نیز به تبع آن وجود خواهد داشت.

با توجه به اهمیت این مسأله است که خدای سبحان از زبان اهل ایمان این دعا را بیان می‌کند: ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (حشر/۱۰)؛ و در دل‌های ما حسد و کینه نسبت به مؤمنان قرار مده، پروردگارا! تو مهربان و رحیمی. «غِل» به صفات مخفی و زشت اخلاقی گفته می‌شود، مؤمن از خداوند می‌خواهد هرگونه زشتی را از او دور کند. این جمله با توجه به تعبیر «اخوان» (برادران) حاکی از این است که بر کل جامعه اسلامی روح محبت، صفا و برادری باید حاکم باشد تا همدلی و انسجام اجتماعی ایجاد شود.

قرآن کریم در راستای دستیابی به همدلی و انسجام اجتماعی است که اعتصام به حبل‌الهی را مورد تأکید قرار داده و می‌فرماید: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ (آل‌عمران/۱۰۳)؛ همه به ریسمان‌الهی چنگ زنید و متفرق نشوید! در بستر شکل‌گیری این همدلی و همبستگی متکی به ایمان‌الهی است که مؤلفه‌های اصلی و اساسی اقتصاد مقاومتی رشد می‌کنند. این مؤلفه‌ها عبارتند از:

۱. تلاش و کوشش جمعی با اعتماد بر نیروی لایزال‌الهی

از آنجا که متعلق ایمان، خداست، انسان‌های مؤمن همه چیز را در رابطه با خدا می‌بینند؛ در نتیجه دنیا را میدان مسابقه دانسته و همت و تلاش خود را با تمام توان

به کار گرفته و با همدلی و همیاری، جامعه خود را از هر جهت قدرتمند می‌سازند. ایشان بر این باورند که با دنیایی ضعیف و زبون، نمی‌توان از دین خدا پاسداری کرد. این دنیای قدرتمند است که می‌تواند برای دین هزینه شود و فدای آن گردد. دین و دنیا، دست در دست هم دارند و موفقیت هر یک بی‌نیاز از دیگری نیست.

ایمان با ایجاد چنین نگرشی که «يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ» (دستی، ۱۳۷۹، ص ۲۴)؛ دست خدا با جماعت است. هر جا مردم هستند، عنایت الهی و کمک الهی و پشتیبانی الهی هم هست؛ بینش انسان‌ها را به خود و جهان تغییر می‌دهد و هدف و معنای روشن همه چیز را نمایان می‌سازد. در اثر این تغییر نگرش، تمام جهان پر نور و با معنی شناخته می‌شود و بیش از همه خود شخص معنی یافته و هستی خود را لبالب از روشنایی و توانمندی تجربه می‌کند و هر چیز را برای شادمانی و نشاط و تقویت نیروی ایمان خویش مناسب می‌بیند؛ چون نور و رحمت پروردگار، همه جا را پر کرده و سراسر عالم نشانه‌های او را به جلوه در آورده و منشأ زایش و پرورش هوشیاری و شناخت و عظمت و عشق و اراده است. بدین جهت پیامبر اکرم ﷺ فرمود: گویا مؤمن از روشنایی و مهربانی سرشته شده است که «المؤمن ... ابوه النور و امه الرحمه» (قمی، ۱۴۰۴ق، ص ۷۳)؛ پدر مؤمن روشنایی و مادرش مهربانی است.

بنابراین جامعه‌ای که جانی لبریز از ایمان و قلبی سرشار از یقین دارد، امور والا را اراده کرده و با قدرت و جدیت وارد عمل می‌شود، زیرا خدایی حکیم، مهربان و توانا را همواره حاضر، ناظر و دست اندرکار امور می‌داند؛ بر مبنای چنین باوری است که امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرمایند: «لَا وَسِيلَةَ أَنْجَحُ مِنَ الْإِيْمَانِ» (خوانساری، ۱۳۶۶، ج ۷، ص ۲۵)؛ وسیله‌ای پیروزمندتر از ایمان نیست. در حقیقت انسان‌های مؤمن و جوامع باورمند به ایمان الهی با این باور تنور زندگی را گرم نگه می‌دارند و هرگز سرمای یأس و ناامیدی را به زندگی خود راه

نمی‌دهند، زیرا که معتقدند است ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (عنکبوت/۶۹)؛ و آنها که در راه ما جهاد کنند، قطعاً به راه‌های خود هدایتشان خواهیم کرد، و خداوند با نیکوکاران است.

۲. باورمندی به شکوفا شدن استعدادها در راستای توانمندی‌های علمی در چنین جامعه‌ای که ایمان و باورمندی به عنایت و هدایت‌های الهی ریشه‌ای قوی و بنیادی مستحکم دارد انسان‌های مؤمن با این باور زندگی می‌کنند که دانش و قدرت خلاق هستی بسیار نزدیک به آنهاست و در دل و جان آنها حضور و ظهور دارد. از این جاست که نیروی بیکران الهی به برکت ایمان، در دل و جان چنین جامعه مؤمنانه‌ای آزاد و آشکار می‌شود و قدرتی به او می‌دهد که او را بر هر کاری توانا و به هر نتیجه مطلوبی نزدیک می‌سازد. به همین جهت است که یقین اهل ایمان در عملشان به صورت اطمینان و باور به نتیجه خود را آشکار می‌سازد. به تعبیر امیرالمؤمنین علی علیه السلام «كُنْ مُوقِنًا تَكُنْ قَوِيًّا» (آمدی، ۱۳۶۶، ص ۵۲۸)؛ اهل یقین باش تا توانا شوی. بنابراین جوامعی که بهره‌مند از ایمانند و برای دنیا و آخرت با جدیت تلاش می‌کنند، به آسانی ناملازمات را پشت سر می‌گذارند، زیرا «جان مؤمن از سنگ سخت مستحکم‌تر است» (همان، ح ۱۵۳۸).

به هر میزان که ایمان و معرفت انسان‌ها نسبت به خدای سبحان بیشتر باشد، به همان میزان موفقیت در کارها بیشتر خواهد بود. بر این اساس است که پیامبر عظیم‌الشان اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «لو عرفتم الله حق معرفه لمشیتم علی البحور و لزالت بدعائکم الجبال» (محمدی ری شهری، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۱۸۸۶، ح ۱۲۲۴۴)؛ اگر خدا را چنان که شایسته است می‌شناختید، بدون تردید روی دریاها راه رفته، به خواست شما کوه‌ها فرو می‌ریخت.

۳. تولید و تقویت سرمایه اجتماعی

با توجه به آنچه در رابطه با نقش ایمان در ایجاد و تقویت همدلی گفته شد، جایگاه ایمان و اهمیت آن در تولید و تقویت سرمایه اجتماعی به روشنی دانسته می‌شود؛ زیرا آنچه مسلم است، برای دستیابی به اقتصاد مقاومتی به سرمایه اجتماعی بیشتر از سرمایه مادی و فیزیکی نیاز است. بدون این سرمایه استفاده بهینه از دیگر سرمایه‌ها امکان‌پذیر نیست. در جامعه‌ای که فاقد سرمایه اجتماعی کافی است، به احتمال زیاد، سایر سرمایه‌ها نیز تلف می‌شوند. از این رو است که اسلام برای تولید و تقویت سرمایه اجتماعی نیز راه کارهای مهمی بیان کرده است. ایمان به اصول بنیادین شریعت، رعایت عدالت اجتماعی، رعایت نظم در روابط اجتماعی و نظارت همگانی مهم‌ترین راه کارهای تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه است. اگر راه کارهای مذکور و زیرمجموعه آنها در جامعه نهادینه شود، سرمایه اجتماعی در جامعه از استحکام خوبی برخوردار خواهد شد.

تقویت شبکه‌های اجتماعی نیز به صورت خاص مورد توجه اسلام است، علاوه بر آن به منظور تبدیل روابط موقت، سطحی و محدود به روابط بادوام، عمیق و گسترده، اسلام در عرصه‌های مختلف دستورالعمل‌های مناسب با آن را مطرح کرده است. خصوصیت مشترک همه آنها این است که هر نوع رابطه‌ای با حقوق همراه است و این حقوق در تقویت روابط بسیار مهم است.

حق برادری

به عنوان مثال، از جمله این حقوق حق برادری است. از نظر اسلام تمام افراد جامعه اسلامی برادر و نسبت به سرنوشت یکدیگر مسئول هستند و هیچ کس نباید نسبت به سرنوشت دیگری بی تفاوت باشد.

آموزه برادری نقش بسیار مهمی در تقویت اصل همدلی و همیاری در جامعه ایفا می‌کند. آنجا که به اعتقاد نبی مکرم اسلام ﷺ خیر رسانی به برادران دینی که در سایه همدلی به وجود می‌آید، به عنوان بهترین و بالاترین ویژگی بعد از

ایمان به خدا قرار می‌گیرد؛ «خَصَلْتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا شَيْءٌ إِلَّا إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَنَفْعُ الْإِخْوَانِ» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷۵، ص ۳۷۴)؛ دو خصلت است که نیک‌تر از آن نیست؛ ایمان به خدا و سودمندی برای بندگان خدا.

در قرآن کریم از تشویق به سبقت‌جویی در کارهای خیر و دارای منافع عمومی، در قالب دو واژه سرعت و سبقت بهره گرفته شده است. از این رو گاه سخن از ﴿أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ﴾ (مؤمنون/۶۱)؛ چنین بندگانی در خیرات تعجیل می‌کنند و اینان هستند که به کارهای نیکو سبقت می‌جویند، و گاه از ﴿سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ﴾ (فاطر/۳۲)؛ در کارهای نیک پیشگامند، و ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (بقره/۱۴۸)؛ در نیکی‌ها بر یکدیگر سبقت جویند، به میان آمده است. در کاربردهای قرآنی، «خیر» هر چیزی است که مورد گرایش و میل و رغبت همگانی و مطابق با فطرت انسانی باشد که همدلی یکی از مصادیق بارز آن است.

از نظر قرآن کریم هر کار خیری در دنیا آثاری خواهد داشت که از مهم‌ترین آثار آن علاقه و دوستی و الفت خدا به عامل خیر است؛ ﴿السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾ (واقعہ/۱۱-۱۰)؛ پیشی گیرندگان آن پیشی گیرندگان هم آنها نزد پروردگارشان مقربند، که نتیجه آن در تعامل با دیگران نیز ظهور و بروز پیدا می‌کند و مردم وی را دوست داشته و به وی محبت می‌ورزند و در پی این دوستی و محبت است که همدلی شکل گرفته و نهادینه می‌شود.

از منظر قرآن کریم علل و عوامل پیشتازی برخی از انسان‌ها در کارهای خیر و نیک ریشه در بینش و نگرش آنان نسبت به ایمان به خدا و معاد و قدرت بی‌منتهای الهی دارد. ﴿الَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴾ (مؤمنون/۵۸)؛ کسانی که به آیات پروردگارشان باور دارند، ﴿الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ﴾ (مؤمنون/۶۰)؛ کسانی که ایمان به روز واپسین دارند و معتقدند

که بازگشت همه به سوی خدا هست، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (بقره/۱۴۸)؛ خدا بر هر کاری تواناست.

براساس این باورهاست که تقدم منافع عمومی بر منافع خصوصی و مسئول بودن تمام انسان‌ها در سرنوشت جمعی، که پایه‌های اصلی همدلی را می‌سازد در جامعه مؤمنانه در صدر قرار دارند. در بستر چنین باورهایی است که اقتصاد مقاومتی می‌تواند شکوفا و بالنده شود، زیرا اقتصاد مقاومتی نیاز به جهاد اقتصادی و سخت‌کوشی دارد.

این در حالی است که غرایز، آدمی را به سوی خودخواهی و حب نفس سوق می‌دهد، ولی ایمان و عواطف انسانی، آدمی را از محور «خود» به جانب دیگران و دیگرخواهی می‌برد و به آدمی لطافت روحی می‌بخشد (سادات، ۱۳۶۸، ص ۱۰۵).

بنابراین، ایمان از بعد جامعه‌شناختی، موجب همدلی، انسجام و همبستگی میان افراد و جوامع می‌شود. اعتقاد به باورها، ارزش‌ها و نمادهای مشترک، همدلی و هم‌آهنگی را میان مؤمنان ایجاد و تقویت می‌کند (کوزر، ۱۳۶۷، ص ۲۰۰).

۴. تقویت روحیه خودباوری و خود اتکایی

در جامعه‌ای که به برکت ایمان الهی، همدلی و همبستگی در قالب سرمایه اجتماعی بروز و ظهور دارد، راه برای خود باوری و خود اتکایی و ایستادن روی پای خود نیز باز می‌شود.

قرآن کریم با تکیه بر توانایی‌های انسان‌های خودباور و خود اتکا می‌فرماید: ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (بقره/۲۴۹)؛ چه بسا گروه‌های اندکی که بر گروه‌های فراوان به اذن پروردگار عالم پیروز شدند. در آیات دیگری همین مطلب را با بیان کمی و به صورت ملموس‌تر تبیین می‌فرماید: «هرگاه بیست نفر با استقامت از شما باشند بر دوصد نفر غلبه می‌کنند

و اگر صد نفر باشند بر هزار نفر از کسانی که کافر شدند پیروز می‌گردند» (انفال/۶۵).

ب - عوامل بیرونی - عامل تهدید

عامل تهدید نیز یکی از عوامل همدلی و انسجام اجتماعی است، زیرا گروه‌ها و جوامع به طور طبیعی در برابر تهدیدها منسجم می‌شوند. البته این همدلی و انسجام به جهت ماهیت عامل، از استحکام و قوام کم‌تری برخوردار بوده و بسیار شکننده می‌باشد. از این رو ائتلاف گروه‌ها و جوامع بر پایه تهدید مشترک، نوعی سست از انسجام شمرده می‌شود. در ضمن واکنش اعضا و جوامع از جهت نوع و چگونگی و نیز شدت و ضعف انسجام بستگی به ماهیت تهدید و میزان و شدت و ضعف آن دارد.

بسترهای همدلی در زمینه تهدید در آموزه‌های دینی

۱. حفظ امنیت ملی

اسلام پیش شرط اصلی سلامت و سعادت اجتماع انسانی را در اعتقاد به خدا و استقرار امنیت می‌داند. این نیاز به امنیت تا بدانجا ارزشمند است که حتی امنیت بر معیشت تقدم داده شده است. چنان که امام علی علیه السلام می‌فرماید: نعمتی گواراتر از امنیت نیست (آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳۵). با این توصیف، به میزانی که امنیت در حوزه فردی و اجتماعی قوام و استقرار می‌یابد، به همان میزان شادابی، سرزندگی، پویایی و شکوفایی در انسان‌ها و اجتماع آنان تبلور یافته و احساس خوشایند امنیت جلوه‌گر می‌شود. بدین لحاظ، رویش احساس امنیت مبتنی بر همدلی و پرهیز از تفرقه و جدایی است. از این رو، همدلی و همبستگی می‌تواند تأثیر مستقیمی بر امنیت جامعه و در نهایت امنیت ملی داشته باشد. چنان که به تأیید قرآن کریم یکی از آثار و برکات ایمان نیز رسیدن جامعه به مقام امن و امنیت است. ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ

مُهْتَدُونَ ﴿انعام/۸۲﴾؛ آنها که ایمان آوردند و ایمان خود را به ظلم نیالودند، برای آنها ایمنی و آسودگی است و هم آنها به حقیقت هدایت یافته‌اند.

یکی از مصادیق ظلم، تفرقه و جدایی و نبود همدلی و همبستگی است. در تبیین نقش همدلی و اهمیت آن در حفظ امنیت ملی و عزت و سربلندی اجتماعی امیرالمؤمنین علی علیه السلام در خطبه معروف به قاصعه، مسلمین را به اندیشیدن در سرگذشت مسلمانان صدر اسلام فراخوانده و می‌فرماید:

«پس اندیشه کنید که چگونه بودند آنگاه که وحدت اجتماعی داشتند، خواسته‌های آنان یکی، قلب‌های آنان یکسان، و دست‌های آنان مددکار یکدیگر، شمشیرها یاری کننده، نگاه‌ها به یک سو دوخته، و اراده‌ها واحد و همسو بود. آیا در آن حال مالک و سرپرست سراسر زمین نبودند و رهبر و پیشوای همه دنیا نشدند؟ پس به پایان کار آنها نیز بنگرید در آن هنگام که به تفرقه و پراکندگی روی آوردند، و مهربانی و دوستی آنان از بین رفت، و سخن‌ها و دل‌هایشان گوناگون شد؛ از هم جدا شدند، به حزب‌ها و گروه‌ها پیوستند، خداوند لباس کرامت خود را از تنشان بیرون آورد و نعمت‌های فراوان شیرین را از آنها گرفت، و داستان آنها در میان شما عبرت‌انگیز باقی ماند» (دستی، ۱۳۷۹، ص ۳۹۵). در صورت وجود امنیت ملی است که آیه شریفه ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (احقاف/۱۳)؛ کسانی که گفتند: «پروردگار ما الله است»، سپس استقامت کردند، نه ترسی برای آنان است و نه اندوهگین می‌شوند، بر چنین جامعه‌ای صدق می‌کند.

بنابراین یکی از شاخص‌های مهمی که نقش محوری را در ایجاد همدلی و همبستگی در دفاع از امنیت ملی و پایداری و استمرار وجودی جوامع بشری دارد، ایمان مذهبی و باورهای دینی است.

در همین زمینه برینر، از دانشمندان معاصر، هم بر این واقعیت تأکید داشته و می‌نویسد: در دوره‌های گذشته حکومت‌های دینی که بر پایه ارزش دینی قرار

داشته‌اند از امنیت بیشتری نسبت به جوامع سکولار امروزی برخوردار بوده‌اند (برینر، ۱۳۷۵، ص ۴۸).

در بستر حفظ امنیت ملی است که امنیت اقتصادی نیز به وجود می‌آید. در پی وجود امنیت اقتصادی است که رونق اقتصادی به وسیله سرمایه‌گذاری در جامعه محقق می‌شود. از این رو، امنیت اقتصادی به عنوان مهم‌ترین شاخص اقتصاد مقاومتی در دو سطح خرد و کلان مورد توجه قرار گرفته است. در سطح خرد امنیت اشتغال و درآمد را شامل می‌شود و در سطح کلان به امنیت سرمایه‌گذاری در کشور می‌انجامد، مسلم است که رشد اقتصادی مستلزم سرمایه‌گذاری است؛ اگر در جامعه‌ای سرمایه‌گذاری در حد و اندازه لازم صورت نگیرد، رشد اقتصادی کند یا متوقف خواهد شد. نتیجه این امر بیکاری و کاهش سطح رفاه عمومی جامعه است. سرمایه‌گذاری در صورتی محقق خواهد شد که محیط مناسب و امنیت لازم برای آن فراهم باشد. غالب پروژه‌ها مستلزم هزینه‌های سنگین غیرقابل برگشت هستند. این مسأله باعث می‌شود که در فضای عدم اطمینان، بنگاه‌ها انگیزه‌ای برای تخصیص منابع خود به سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت نداشته باشند. بنابراین، وجود چنین پیش شرطی لازمه اقتصاد مقاومتی است.

۲. پرهیز از سلطه‌پذیری

قاعده «نفی سیل» که قرآن کریم بر آن تأکید فراوان دارد و به معنای بستن همه راه‌ها و روش‌های مستقیم و غیرمستقیم سلطه و نفوذ کفار بر مسلمانان است، اولین مبنای ایمانی پرهیز از سلطه‌پذیری است.

آیه شریفه ۱۴۱ سوره مبارکه نساء می‌فرماید: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾؛ خداوند هرگز برای کافران نسبت به مؤمنان راه سلطه و تفوق را باز نگذاشته است. براساس این آیه، تسلط و استیلای کافران بر مسلمانان به

صورت همیشگی و ابدی نفی و نهی شده و متعلق به عصر و زمان خاصی نیست. مهم‌ترین هدف نهی و نفی دائمی تسلط کفار بر جوامع اسلامی، حفظ عزت و احترام مسلمانان است؛ عزتی که خداوند متعال در قرآن کریم، آن را هم‌ردیف عزت خود و رسول خدا ﷺ قرار داده است. خداوند در سوره منافقون تأکید می‌کند ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ (منافقین/۸)؛ عزت از آن خدا و از آن پیامبر او و از آن مؤمنان است.

از نگاه قرآن، تسلط کفار بر مسلمانان و جوامع اسلامی، بارزترین نمونه ذلت به شمار می‌رود. از این رو، شدیداً نهی می‌شود. خداوند آن دسته از مسلمانان را که به جای هم‌کیشان خود، کفار را ولی خود گرفته و از آنان طلب عزت می‌کنند، به شدت مورد عتاب قرار داده و می‌فرماید:

﴿الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَلِيبَتُهُمْ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ (نساء/۱۳۹)؛ همان‌ها که کافران را به جای مؤمنان، دوست خود انتخاب می‌کنند، آیا عزت و آبرو نزد آنان می‌جویند؟ با این که همه عزت‌ها از آن خداست؟!

بنابراین در نظام اسلامی، سعی در حفظ حاکمیت سیاسی اسلام در روابط با بیگانگان است؛ زیرا در روابط خارجی، مناسبات اقتصادی و سیاسی بسیار به هم پیوسته‌اند. هم‌اکنون وابستگی سیاسی بسیاری از کشورها در اثر وابستگی اقتصادی آنهاست. به این سبب یکی از اهداف اقتصاد مقاومتی، حفظ حاکمیت سیاسی اسلام است.

بر این اساس، استقلال به معنای نفی سلطه‌پذیری و وابستگی به بیگانگان، مهم‌ترین اصل سیاست خارجی جمهوری اسلامی بر پایه آموزه‌های اسلامی و قرآنی و منافع ملی است و بر همه اصول دیگر سیطره دارد. صیانت از استقلال و نفی سلطه‌پذیری، ابعاد و عرصه‌های گوناگون و همه‌جانبه سیاست خارجی، اعم از حفظ وحدت و هم‌دلی و تمامیت ارضی کشور، عدم وابستگی سیاسی و

اقتصادی، نفی سلطه فرهنگی و علمی، حفظ عزت و حیثیت را شامل می‌شود. بر مبنای همین اصل مسلم قرآنی است که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت در اصول ۱۵۲ و ۱۵۳، سیاست خارجی کشور را براساس نفی هرگونه سلطه‌جویی، سلطه‌پذیری، عدم تعهد و استقلال از قدرت‌های بیگانه استوار کرده است (قانون اساسی، ۱۳۶۸، ص ۶۱).

در راستای عمل به این اصل قرآنی است که به تعبیر رهبری: «بسیاری از زیرساخت‌ها در ایران برای یک جهش اقتصادی و پیشرفت علمی فراهم شده است. پیشرفت‌هایی که نه به خاطر وابستگی به غرب، که دقیقاً از روحیه استقلال‌طلبی شکل گرفته و از همین رو، دشمن در گام اول، تضعیف و تخریب این روحیه و باور را نشانه گرفته است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۶/۱۶). ایشان با بهره‌گیری از همین اصل قرآنی است که در هر فرصتی که پیش می‌آید تلاش می‌کنند تا از آن فرصت در زمینه هم‌دلی و انسجام اجتماعی استفاده مناسب را ببرند. به عنوان مثال دوران بحث‌ها و گفتگوها در رابطه با مسائل هسته‌ای و فضای به وجود آمده در زمینه مذاکرات هسته‌ای را فرصتی مناسب برای تقویت هم‌دلی دانسته و می‌فرماید:

«... الان فرصت خوبی است برای هم‌دلی. یک عده‌ای مخالفند، یک عده‌ای اعتراض دارند. خیلی خوب، مسئولین ما که مردمان صادقی هستند، مردمان علاقمند به منافع ملی‌اند. بسیار خوب، یک جمعی از مخالفان را - از آن افرادی که شاخصند - دعوت کنند، حرف‌های آنها را بشنوند. ای بسا در حرف‌های آنها یک نکته‌ای باشد که این نکته را اگر رعایت کنند، کارشان بهتر پیش برود. اگر چنانچه نکته‌ای هم نبود، آنها را قانع کنند. این می‌شود هم‌دلی؛ این می‌شود یکسان‌سازی دل‌ها و احساس‌ها» (همان، ۱۳۹۴/۱/۲۰).

در راستای بهره‌گیری از عنصر تهدید و پرهیز از سلطه‌پذیری در جهت تقویت هم‌دلی و انسجام اجتماعی است که رئیس‌جمهور نیز با دعوت از گروه‌ها

و تشکل‌ها و آحاد جامعه می‌گوید: «اگر کسی فکر کند که دشمنی دشمن تمام شده و دیگر توطئه‌ای علیه ایران و منطقه در کار نخواهد بود، این ساده‌انگاری است. باید همه دست در دست هم در مسیر استحکام بیشتر این انقلاب و نظام گام برداریم...» (روحانی، ۱۳۹۴/۶/۲۴).

نتیجه‌گیری

از آنچه گذشت می‌توان چنین نتیجه گرفت:

اولاً، با توجه به آنچه در بخش اول گفته شد، از مهم‌ترین نتایج ایمان در بعد اجتماعی، هم‌دلی و همبستگی است، و نتیجه هم‌دلی و همبستگی بر محور ایمان الهی رویش تلاش و کوشش با اعتماد به نیروی لایزال الهی، شکوفا شدن استعدادها، تقویت سرمایه اجتماعی و تقویت روحیه خودباوری و خوداتکایی است. در واقع در بستر این نتایج ایمانی است که اقتصاد مقاومتی می‌تواند به خوبی بالنده شود، زیرا اقتصاد مقاومتی در حوزه تولید، که پایه و اساس اقتصاد مقاومتی را شکل می‌دهد، به تمامی این مؤلفه‌ها نیازمند است.

ثانیاً، براساس آنچه در بخش دوم در رابطه با نقش ایمان در انگیزش هم‌دلی و همبستگی اجتماعی برای حفظ امنیت ملی و پرهیز از سلطه‌پذیری گفته شد، مناسب‌ترین بستر را جهت تقویت تولید داخلی و پرهیز از مصرف کالای خارجی که از مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی است فراهم می‌کند.

ثالثاً، استفاده از روش بهره‌گیری از توانمندی‌های دین در حل معضلات اجتماعی است که نقش کلیدی در پیروزی انقلاب اسلامی داشته و همچنین توانسته است نظام اسلامی را از بحران‌های امنیتی و هشت سال جنگ تحمیلی سربلند بیرون آورد. علاوه بر این در صورت تحقق اقتصاد مقاومتی می‌تواند الگوی مناسبی را در نظام‌های سیاسی و اقتصادی به تصویر بکشد و در راستای عمل به برخی از اصول فصل چهارم قانون اساسی نیز می‌باشد.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه (۱۳۷۹)، ترجمه محمد دشتی، قم، پرهیز کار.
- ۱. آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۵)، «ساختار مبنایی ایمان در قرآن»، فصلنامه معارف اسلامی، سال دوم، شماره دوم.
- ۲. آزاد، تقی (۱۳۸۰)، «هم‌دلی و روابط بین فرهنگی»، مجله بازتاب اندیشه، شماره ۲۴.
- ۳. آمدی، عبدالواحد (۱۳۶۶)، غررالحکم و دررالکلم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات.
- ۴. ابن فارس، ابی الحسن احمد (۱۴۰۴)، معجم مقاییس اللغة، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۵. ابن منظور الأنصاری، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت، دار صادر، سوم.
- ۶. ادیبی، مهدی؛ ربانی، رسول؛ احمدی، سیروس و کلاتری، صمد (۱۳۸۶)، «بررسی بی‌تفاوتی و نوع‌دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن»، فصلنامه رفتار دانشور، شماره ۲۲.
- ۷. اصغری، محمود (۱۳۹۳)، «تربیت دینی و تأثیر آن بر اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال نوزدهم، شماره ۹۹.
- ۸. امامی، محمد (۱۳۹۲)، «استفاده بهینه در آموزه‌های اسلامی و نقش آن در اقتصاد مقاومتی»، دو فصلنامه میراث طاها، شماره ۲.
- ۹. برینر، برت. اف (۱۳۷۵)، «سکولاریسم و دین»، ترجمه افروز اسلامی، نامه فرهنگ، سال ششم، شماره ۲.
- ۱۰. بیانات مقام معظم رهبری (۱/۱/۱۳۸۴)، در جمع زائران حرم مطهر رضوی علیه السلام.
- ۱۱. ----- (۱/۱/۱۳۹۴)، در جمع زائران حرم مطهر رضوی علیه السلام.
- ۱۲. ----- (۱۶/۶/۱۳۸۹)، در جمع همافران.
- ۱۳. ----- (۱۴/۱۱/۱۳۹۰)، در خطبه نماز جمعه.
- ۱۴. ----- (۵/۶/۱۳۹۳)، در دیدار با اعضای هیأت دولت.
- ۱۵. ----- (۱۱/۲/۱۳۸۷)، در دیدار با مردم شیراز.
- ۱۶. ----- (۱۹/۱۰/۱۳۹۰)، در دیدار با مردم قم.
- ۱۷. ----- (۹/۲/۱۳۹۴)، در دیدار جمعی از کارگران سراسر کشور.
- ۱۸. ----- (۲۰/۱/۱۳۹۴)، در دیدار جمعی از مداحان اهل بیت علیهم السلام.
- ۱۹. ----- (۶/۳/۱۳۹۴)، در دیدار رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی.
- ۲۰. ----- (۲/۴/۱۳۹۴)، در دیدار مسؤولان نظام.
- ۲۱. بی‌نا (۱۳۶۸)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بی‌جا، چاپخانه مجلس شورای اسلامی.

۲۲. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۸)، *مراحل اخلاق در قرآن*، قم، مرکز نشر اسراء، سوم.
۲۳. روحانی، حسن (۱۳۹۴/۶/۲۴)، سخنرانی در جمع فرماندهان سپاه.
۲۴. سادات، محمد علی (۱۳۶۸)، *اخلاق اسلامی*، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
۲۵. ساروخانی، باقر (۱۳۷۸)، *جامعه‌شناسی ارتباطات*، تهران، اطلاعات.
۲۶. سیف، الله مراد (۱۳۹۲)، «مقدمه‌ای بر نقشه‌ای راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ش ۶۱.
۲۷. صفار قمی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۴۰۴ق)، *بصائر الدرجات*، تهران، منشورات الاعلمی.
۲۸. طاهری فرد، احسان (۱۳۸۳)، «نقش نرخ ارز در توسعه صادرات غیر نفتی در اقتصاد ایران»، مجله برنامه و بودجه، ش ۸۹.
۲۹. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۴۵)، *المیزان*، ترجمه محمد باقر موسوی، قم، مؤسسه مطبوعاتی دارالعلم.
۳۰. طهماسبی، آذر و بلداجی، اصغر (۱۳۹۲)، «جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام)»، مجله کوثر، ش ۱۳.
۳۱. فراهیدی، الخلیل بن احمد (۱۴۰۹ق)، ایران، الناشر، مؤسسه دار الهجرة، الطبعة الثانية.
۳۲. فشاری، مجید و پورغفار، جواد (۱۳۹۳)، «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، مجله اقتصادی، سال چهارم، ش ۵.
۳۳. کامفیروزی، محمد حسن؛ بنیادی نائین، علی و موسوی، لقمان (۱۳۹۲)، «بررسی نقش عوامل در اقتصاد بدون نفت در الگوی اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۵۲.
۳۴. کوزر، لوئیس (۱۳۶۷)، *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۳۵. گل پرور، محسن (۱۳۸۸)، «نقش نگرش به رفاه اجتماعی در رابطه همدلی و گرایش اجتماعی با عدالت اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، ش ۳۲.
۳۶. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق)، *بحارالانوار لدرر اخبار الائمة الاطهار (علیهم‌السلام)*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۳۷. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۶۸)، *میزان الحکمة*، قم، مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر.
۳۸. مشفق، بهاره (۱۳۷۸)، «رابطه عدالت اجتماعی با همدلی و همبستگی مردم در جامعه»، کتاب ماه علوم اجتماعی، دوره جدید، ش ۷.

۳۹. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۲)، به سوی او، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، چاپ دوم.
۴۰. معلمی، سید مهدی (۱۳۹۰)، مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه‌های اقتصاد اسلامی، تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.